

*Валентина Мартиненко,
кандидат педагогічних наук,
провідний науковий співробітник
відділу початкової освіти
Інституту педагогіки НАПН України*

ПРОГНОСТИЧНА ЧИТАЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ТЕКСТОМ ТВОРУ

Різні аспекти антиципації (прогнозування, передбачення, екстраполяції, випереджального відображення, випереджального моделювання дійсності), у т.ч. під час читацької діяльності, розглядаються психологічною наукою у взаємозв'язку із психологією сприймання, творчості, мислення, пізнання. Ці процеси детерміновані минулим досвідом людини, мовленнєвим розвитком, актуальними фоновими знаннями, контекстом. За висновками низки дослідників (О.Бершанська, Т. Богданова, О. Гончарова, О. Квасюк та ін.) прогноз, що спирається на контекст, структуру речення, можна назвати вербальним чи лінгвістичним: людина передбачає, яке слово, речення, мовленнєва формула можуть йти за щойно сприйнятими. Інший вид прогнозу, який виділяє читач на основі аналізу ситуації і уявлення про способи її розвитку, називають смисловим [2, с.135]. Зрозуміло, що такий попередній прогноз може бути суб'єктивним, адекватним, частково адекватним реальному змісту тексту, а отже, є імовірним.

Одним із ключових вихідних положень визначення програмового змісту читання у початковій школі є комунікативно-мовленнєвий принцип, який виступає домінуючим у мовленнєвому розвитку учнів, формуванні у них досвіду міжособистісного спілкування, комунікації (діалогічної взаємодії) з текстом, його автором. Зазначені складники є невід'ємними у структурі читацької компетентності.

Діалог школяра з текстом – це якісно новий, продуктивний рівень взаємодії, у процесі якого дитина стає на позицію своєрідного співавтора. Вона не просто передбачає під час читання окремі склади, слова, вислови, а вже прогнозує орієнтовний зміст перед сприйманням тексту, спираючись,

наприклад, на заголовок, ілюстрації, ключові слова, а в процесі читання – знаходить прямі і приховані авторські запитання, мислено ставить власні, обмірковує передбачення щодо подальшого розвитку подій, вчинків персонажів, перевіряє, чи збігаються вони з авторським варіантом і т.п. Це допомагає читачеві не втратити логіку розвитку сюжетної лінії, порівнюючи по ходу свої передбачення з авторським викладом.

З іншого боку, така взаємодія відкриває для дитини нові ціннісні смисли читання, сприяє розвитку сприймання художнього твору як особливого виду мистецтва, емоційного відгуку на прочитаний(прослуханий) твір, естетичного ставлення до дійсності, відображеної у літературному творі. У сучасних соціокультурних умовах, на фоні зниження інтересу школярів до читацької діяльності, переважання ділового, прагматичного ставлення до читання, ці питання набувають особливої ваги. І художня література у цьому сенсі має неоціненні можливості.

У яких ситуаціях виникає взаємодія, співтворчість читача з автором твору? Переконливу відповідь на це знаходимо у роботах відомого філософа-літературознавця Ю. М. Лотмана. Він зазначав: якщо «простір» автора і читача не перетинаються, то їх спілкування неможливе. Якщо ж «простір» творця тексту і читача перетинаються, то останній, розуміючи автора, збагачується його ідеями, а в художньому творі відкриваються все нові і нові грані» [4].

Стосовно того, що є рушієм діалогу читача з текстом, Г. Граник та її співавтори дають таке пояснення: «Три супутники супроводжують читача крізь текст: встановлення причиново-наслідкових зв'язків, з'ясування подібності і відмінності, правдоподібності і неправдоподібності. Це супутники від першого кроку (осмислення заголовка) до заключного акту процесу розуміння – формулювання основної думки твору» [3, с.40].

Важливою ознакою художніх й інформаційних текстів є їх комунікативне спрямування як важлива передумова для застосування технології діалогової взаємодії читача з текстом, автором твору. Діалогічна природа таких текстів посилює значущість реалізації комунікативно-мовленнєвого принципу на уроках літературного читання.

В організації зазначених видів текстів важливу роль відіграють компоненти, зорієнтовані на активну взаємодію школяра з текстом. Серед них: заголовки, риторичні запитання, особливі конструкції-звертання до читача по ходу розвитку змісту.

Діалог читача з текстом є значущим на всіх етапах текстової діяльності. Особливу роль він відіграє на етапі до читання, а також під час читання, оскільки активізує пізнавальні процеси дитини, які забезпечують повноцінне сприймання текстів різних видів.

Аналіз чинних підручників з читання засвідчує низьку питому вагу застосування технології діалогічної взаємодії учня з текстом на етапі передтекстової діяльності у більшості варіативних підручників. Лише в окремих простежується цілеспрямована робота у цьому сенсі. Наприклад: «Розглянь обкладинку книжки. Як ти думаєш, про що розкаже у книжці письменниця?», «Про що може йтися у цій казці?», «Уважно прочитай заголовок, розглянь ілюстрацію. Поміркуй, про що може розповісти твір».

Загальновідомо, що заголовок, як ключова позиція тексту, програмує низку асоціацій у читача, дає орієнтир, служить важливою опорою для вироблення стратегії сприймання змісту, сприяє розвитку важливих прогностичних умінь.

У чинних підручниках для учнів 2 класу ми знаходимо чимало текстів із заголовками, які мають форму запитань, що посилює їх діалогічну сутність. Наприклад, «Чому скаржилися книжечки?», «Чи далеко до осені?», «Чи ж один на світі Київ?», «Як було написано першого листа?», «Як народжується дощ?», «Що воно за диво?» «Чи знаєш ти про перетворення метеликів?», «Звідки в лелек чорне пір'я?», Навіщо кажуть «Спасибі», «Якими були перші книжки?» та інші. На жаль, до таких заголовків відсутні відповідні завдання, які б спонукали учнів до активної прогностичної діяльності, комунікації з текстом, розвитку творчої уяви ще до ознайомлення із змістом.

Дещо активніше використовують автори підручників технологію діалогічної взаємодії учня з текстом та його автором по ходу первинного

ознайомлення школярів із змістом твору. Продуктивним у цьому сенсі є використання прийому «читання із зупинками», де автори пропонують дітям такі завдання: «Про що ви дізналися з першої частини тексту? Що буде далі?», «Передбач, що могло статися далі», «Прочитай ще раз заголовок. Як закінчиться ця історія?», «Як далі будуть розгортатися події у творі?»

Отже, на уроках літературного читання діалог читача з автором є одним з найважливіших компонентів мисленнєвої, творчої діяльності учнів, поглибленого входження в смислову тканину тексту. Під час діалогу відбувається більш вдумливе вичитування інформації з кожної одиниці тексту, самоконтроль своїх передбачень і прогнозів. Водночас варто зауважити, що застосування технології діалогічної взаємодії з автором буде недоречним під час опрацювання ліричних творів, де потрібно насамперед уявляти змальовані автором картини, «бачити», відчувати зображене.

Список використаних джерел

1. Батраченко І. Г. Концептуалізація феномена антиципації в психології// Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Педагогіка і психологія». Вип.17. С. 24 – 30.
2. Богданова Т. С. Прием выдвижения смысловых гипотез в ходе обучения восприятию и интерпретации художественного текста // Ученые записки МГУ. 2017. Том.12. С. 134 – 139.
3. Граник Г. Г. и др. Когда книга учит. М.: Педагогика, 1988. 192 с.
4. Лотман Ю.М. Культура и взрыв. М. 1992. 228 с.